

KAPITTEL 5

Fritidsbygg i fjellområdet – en egen boligstruktur?

Tor Arnesen

Høgskolen i Innlandet

Stine Kvamme

Høgskolen i Innlandet

Abstract: There are as many leisure and second homes in the mountainous region of Southern Norway as there are primary detached house residences, and since 2000, more than three second homes have been built for every detached house. The balance in housing stock between primary and second homes is rapidly shifting towards secondary homes. More than half of the second homes in the region, and practically all those built since 2000, have high technical standards (water, sewage, road access, Internet service, electricity, etc). On average they are used 60 to 90 days a year (chiefly weekends and holidays), with frequency depending on their technical standard.

A recent demographic report reveals a declining and aging fixed population in the region and forecasts a continuing decline. Second homes in the region are mainly owned by those living in urban coastal areas outside the region, persons who are “invisible” in the local population analysis.

A good half of all second homes, particularly the high-standard ones, are in agglomerations in outlying areas, forming a “recreational sprawl” where urban and rural residences are linked by “recreational commuting”. Covid-19 experiences, with widespread remote working from the second home, has also shown the elasticity between the two residential platforms.

More than just a leisure home, the second home agglomerations may be viewed more accurately as a unique housing stock being developed in mountain areas for part-time rural community inhabitants. A new demographic approach will be necessary to monitor this aspect of the population in many modern rural societies.

Keywords: second homes, demography, housing stock, recreational sprawl, recreational commuting

Innledning

Nye tider er kommet. For de er her, de nye tettstedene i utmarka. De heter slikt som Sjusjøen, Hafjell, Kvitfjell, Bjorli, Beitostølen, Hemsedal, Hovden, Myrkdalen – for å nevne noen. Det finnes flere, og de vokser for tiden – i utmarka. De vegeterer på hypermobiliteten, enten den er fysisk eller digital, de samler ressurser, materielle og immaterielle, de organiserer og endrer måter å bo på, enten vi snakker arbeid eller fritid. De er nye økonomiske og politiske rom, de er nye fysiske strukturer i utmarka – og de er usynlige i innbyggerstatistikken.

I 104 kommuner i Sør-Norge klassifisert som «Fjellkommuner» og «Tiliggende fjellkommuner» (Arnesen et al., 2010),¹ og lokalisert hovedsakelig på begge sider av Langfjella² og videre nordover i Trøndelag, er det per mai 2020 vel 212 500 eneboliger og vel 211 000 fritidsboliger (Matrikkel, mai 2020). I disse kommunene har det, sett under ett og siden 2000-tallet, vært bygget om lag tre fritidsboliger for hver enebolig, så boligmassen forskyves raskt i retning av fritidsboliger. Fritidsboligene utvikles i dag så å si utelukkende som feltstrukturer i utmark (Arnesen & Bryn, 2020; Arnesen et al., 2018), og per i dag ligger vel halvparten av fritidsboligene i det SSB karakteriserer som tettbygde fritidsbyggområder; områder med maksimalt 75 meter mellom ett bygg og det neste. Framveksten av disse fysiske fritidsboligområdene i utmarka er et signal om endrede bosettingsmønstre for en betydelig del av husholdningene i landet, en utvikling sentrale politikkområder langt på vei har vært blinde for (Arnesen et al., 2012; Ellingsen & Arnesen, 2018; NOU 2020: 15; Skjeggedal & Overvåg, 2015). Vi argumenterer dermed for at det er nyttig å forstå og omtale fritidsboligområdene som en egen og parallell boligstruktur til tradisjonell boligstruktur.

Er utviklingen av tettbygde fritidsbyggområder overraskende? Og hvorfor er det fruktbart å kalle disse områdene for en parallell boligstruktur? Er ikke hyttefelt mer treffende, ligger ikke det tettere opp til meningen med disse utbyggingene? Eller er det et eksempel på Ottar Brox', (2016, s. 74) påstand om at et «samfunn aldri kan bli et intendert produkt,

1 Klassifiseringen av kommunene er oppdatert for ny kommunestruktur som del av dette arbeidet

2 Langfjella er et samlenavn for fjellområdene fra Setesdalsheiene i sør til Dovrefjell i nord.

slik en bygning kan det»? Er det grunnlag for å følge Brox videre når han hevder at et samlet utfall «kan mest fruktbart sees på som et tilfeldig sammenrasket aggregat av konsekvenser av individuelle handlinger, som hver for seg tar sikte på å oppnå noe positivt for aktøren» (Brox, 2016, s. 74)? Og er utviklingen kommet dit hen at den illustrerer Brox', poeng om at «samfunnsplanlegging kan ikke være noe annet enn forsøk på å redusere innslaget av tilfeldigheter – eller mer konkret: Unngå uønskede konsekvenser av vår individuelle jakt på det gode liv» (Brox, 2016, s. 74)?

Åpenbart tar aktørene sikte på å oppnå noe positivt – men hvem er aktørene, og hva vil de oppnå? Aktør kan i denne sammenheng være byggherre,³ entreprenør⁴ eller myndigheter.⁵ Intensjonene er forskjellige for disse tre aktørkategoriene. Det vi i denne sammenheng er opp-tatt av er i første rekke myndighetene som gir byggene konsesjon. Vi må anta at myndighetene kan forventes å ha og ha hatt en overordnet plan eller intensjon med utviklingen av hytter/fritidsboliger i etterkrigs-tiden. Begrepet «individuelle handlinger» hos Brox skal forstås som at de enkelte handlinger ikke følger av en overordnet plan eller av det vi kan kalle en samfunnsplanlegging. Er det tilfelle for fritidsboligutviklingen? Er framvoksende (emergente) ansamlinger av fritidsbyggområder å forstå som et sammenrask av enkeltstående beslutninger som ikke har noen sammenheng med hverandre ut over at de dreier seg om bygninger i felt og med samme formål?

Konseptualisering

Det som gjerne kalles «konseptualisering» er en prosess for å danne begrep eller ideer som sier noe overordnet og samlende om det som refereres til. I denne sammenheng er det begrep eller ideer som sier noe mer om hytttefenomenet enn for eksempel SSBs begrep «fritidsbyggområde», eller bare hyttefelt. Vi leter etter noe som har samme kvalitet som for

3 Som i denne sammenheng stort sett er husholdninger.

4 Grunneier inklusive.

5 Konesjonsloven § 2 (2003) fastslår at det oppstår konsesjonsplikt ved erverv av fast eiendom. Konesjon betyr at erverver av hele eller deler av en eiendom skal ha godkjenning fra konsesjonsmyndighet. Utøvende konsesjonsmyndighet er for fritidsboliger den enkelte kommune, med blant annet fylkeskommune, fylkesmann og til slutt departement som ankeinstans.

eksempel boligområde eller boligfelt, eller sågar tettsted. Dette er begreper som har kjente konnotasjoner eller tilhørende meningsinnhold, og er mellomnivåbegreper som igjen inngår i mer overordnede teorier og ideer, som for eksempel rurale samfunn, distriktsutvikling og så videre.

Grounded theory (Strauss & Corbin, 1997) er en i hovedsak induktiv metodikk⁶ som gir retningslinjer for å samle, analysere og altså danne et begrep eller en idé som sier noe overordnet om fenomenet og den sammenhengen det inngår i. Data, eller informasjonen som benyttes, kan være kvalitative og kvantitative (Glaser, 2007), men resultatet, begrepene, ideene eller konseptualiseringen, har en kvalitativ karakter i sitt forsøk på å «fange» datasettet under overordnede begrep som igjen kan inngå som del av en teoriutvikling. Ambisjonene er å levere teoribidrag som starter med et empirisk fenomen (fritidsbyggutviklingen) og så å si «trekke ut» av et begrep eller en idé som kan begrunnes med den informasjonen som det henvises til.

Data- eller informasjonstilfanget vi refererer til her er mangefasettert. Det summerer opp og viderefører en serie analyser av fritidsboligfenomenet (Arnesen & Bryn, 2020; Arnesen et al., 2010, 2018; Overvåg & Arnesen, 2007). Det omfatter matrikkeldata, geografiske analyser, brukeranalyser, økonomiske analyser og plan- og politikkanalyser som er utviklet gjennom en rekke år. Gitt et slikt mangefasettert datatilfang med en miks av kvantitativ og kvalitativ empiri, er oppgaven her av kvalitativ art. Artikkelen er et forsøk på å fortolke en utvikling ved en konseptualisering som binder sammen og finner en retning i datamaterialet.

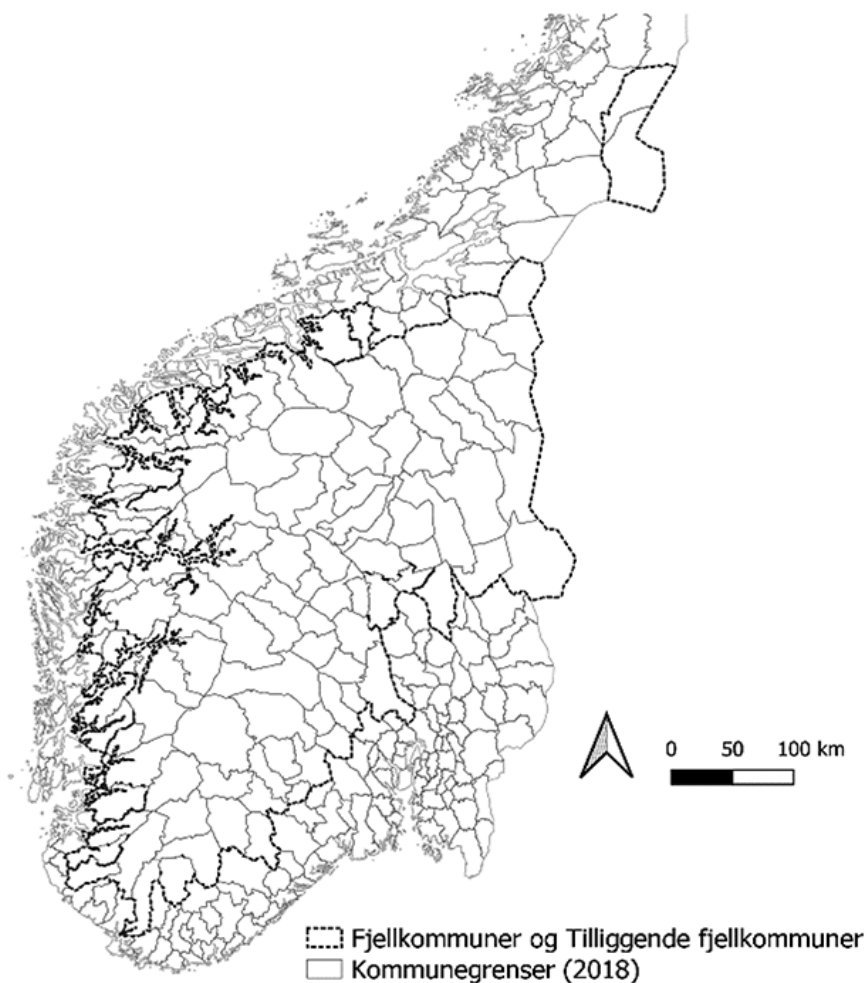
Datamaterialet som undersøker fenomenet fritidsboliger har forskjellig faglig plattform, og videreutvikler begrepsmessig tidligere arbeider (Arnesen & Ericsson, 2013; Arnesen et al., 2018; Arnesen & Skjeggedal, 2003; Overvåg, 2009, 2011; Skjeggedal et al., 2009, 2015). Progressivt bygges mer abstrakte eller omfattende kategorier til vi når en «metning» med begrepet «grønn boligstruktur». Denne oppbyggingen av et begrephierarki fra bygning til overordnet struktur blir behandlet i påfølgende tekst, og vist skissemessig i påfølgende tabell.

6 I denne sammenheng kan vi si at en induktiv metode går fra de enkeltobservasjoner til ideer eller begreper om hva observasjonene et uttrykk for.

Tabell 1. Begreper på vei mot oppsummeringen i et samlebegrep

Observasjoner og tilhørende begreper som leder fram til eller inngår i et samlebegrep (begrepene behandles mer utførlig i påfølgende tekst):	Summeres opp i:
<p>- <i>Fra hytte til fritidsbolig</i></p> <p>Primært en teknisk utvikling fra enkle bygninger ikke påkoblet infrastruktur som vann, avløp, vei, digital struktur osv.</p>	<p>«Grønn boligstruktur»</p> <p>(«Grønn» er her ment kun som en merkelapp for å skille fra tradisjonell boligstruktur i og utenfor tettsteder, som vi kaller «rød» boligstruktur, samt for å markere at den observerte utviklingen skjer så å si utelukkende i utmarksområder)</p>
<p>- <i>Fritidsbyggområde</i></p> <p>Følger SSBs definisjon av tettbygde fritidsbyggområder, som for eksempel maksimalt 75 meter mellom ett fritidsbygg og det neste for tettbygde fritidsbyggområder.</p>	
<p>- <i>Fysisk distanse til rurale sentra</i></p> <p>Observasjon av et særegent trekk ved fritidsboligutviklingen i fjellområdet; områdene utvikles med god fysisk distanse til etablerte rurale sentra; det er ingen fortrengningseffekt hva angår boligtilgang (slik det tidvis kan være langs kysten).</p>	
<p>- <i>Hinterlandsfenomen</i></p> <p>Primært fra observasjon av et utbyggingsmønster som preger rurale fjellområder i baklandet til (stor-)byregionene. For kystens del er situasjonen noe annerledes; fokus her er på fjellområdene (se figur 1).</p>	
<p>- <i>Økonomiske, tekniske og funksjonelle utviklingsimperativer</i></p> <p>Primært fra observasjonen at fritidsboliger krever tilknytning til fysisk infrastruktur, noe som igjen skjer som en feltmessig utvikling for å effektivisere investeringer, inngrep og bokomfort som kan mobiliseres fra «dag 1».</p>	
<p>- <i>Rekreativ byspredning</i></p> <p>Primært fra observasjon av formål med, eierskap til og lokalisering av byggene i relasjon til boligene i byregionene.</p>	
<p>- <i>Rekreativ pendling</i></p> <p>Primært fra observasjon av den type mobilitet og bruksmønster som fritidsboligen skaper, ikke minst med hyppig helgebruk i tillegg til lengre ferieperioder. Mer utpreget i fjellområdene fordi det her er både en barmarks- og en snødekkesesong, men langs kysten er preget av sen vår-/sommersesong.</p>	
<p>- <i>Deltidsbeboer</i></p> <p>Primært fra observasjon av hyppige og samlet sett mange og regulære opphold i fritidsbyggområdene – og fordi deltidsbeboeren har investert i bolig.</p>	
<p>- <i>Flerhushjemmet</i></p> <p>Primært fra observasjon av at husholdninger som fordeler sine hjemfunksjoner på, typisk, en bolig i byen og en fritidsbolig i det rurale hinterland (i alle fall hva angår fjellområdene).</p>	

Grounded theory forstått slik er egnet nettopp til å avdekke og karakterisere emergente eller framvoksende utviklingsforløp, og da særlig ikke kartlagte, betingede og dynamiske fenomen. Tilnærmingen gir rom for å drøfte gamle egenskaper ved studerte fenomen som igjen former nye forhold, og konsekvenser av disse – i denne sammenheng framvekst av en fritidsboligkultur som avviker betydelig fra hyttekulturen slik den utviklet seg i mellom- og etterkrigstiden (Arnesen & Ericsson, 2013; Arnesen et al., 2018; Holz & Haagensen, 2018; Haagensen, 2019; Skjeggedal & Overvåg, 2015).

Figur 1. Det indre fjellområdet med 104 kommuner. Kilde: Arnesen et al., 2010, oppdatert for ny kommunestruktur.

Området som observasjoner, informasjon og data primært er hentet fra, er vist i figuren som «Fjellkommuner» og «Tilliggende fjellkommuner». Det er til sammen 104 kommuner i Sør-Norge – et område som kalles for «fjellområdet» i det følgende (Arnesen et al., 2010). Med unntak av to kommuner (Lillehammer og Ringsaker) omfatter disse flertallet av distriktskommuner i Sør-Norge. Det er i denne sammenheng tilstrekkelig å peke på at disse kommunene, med svært få unntak, registrerer fraflytting og en har demografisk pyramide som er topptung med en aldrende befolkning og synkende fødselstall (NOU 2020: 15). Skal vi med et enkelt sveip over dette området karakterisere en utvikling som mer enn noe annet har preget etterkrigstiden, så er det urbanisering og befolkningsnedgang. Urbaniseringen som forenklet sagt har trukket folk og funksjoner fra fjellet til sentrale strøk, det vil si langs kysten for Norges del (Arnesen et al., 2010; McArthur et al., 2014; Rye, 2006; Schmied, 2005).

Desto mer påfallende er at i det samme fjellområdet bygges flere boliger enn noen gang, men altså som fritidsboliger i utmarka. For cirka 40 av kommunene er det i dag flere fritidsboliger enn boliger. Forholdstallet mellom bygging av «vanlige» boliger og fritidsboliger i fjellområdet sett under ett, har på 2000-tallet vært 1:3.

Utbyggingsperioden fram mot slutten av 1980-tallet

Tidlige innspill til samfunnsplanlegging for denne sektoren fulgte i hovedsak to spor, ett for fjellområdene og ett for kystområdene.⁷ I denne sammenheng er tema utviklingen i fjellområdene.

Daværende kommunal- og arbeidsminister Andreas Cappelen anmodet i 1962 Axel Sømme⁸ om utkast til reguleringsmodeller i fjellområder

7 For kysten var det først og fremst tiltak som omfattet indre og ytre deler av Oslofjorden. Et tidlig tiltak i de ytre deler av Oslofjorden var etablering av skjærgårdsparken. Arbeidet ble påbegynt i 1974/75 av det da nyopprettede Miljøverndepartementet. Parken har primært som formål å sikre allmennhetens tilgang til skjærgården i 600 enkeltområder på til sammen 62 000 dekar i strekningen fra Langesund til og med Farsund. Som en følge av det ble bruk av areal for fritidsboligformål begrenset.

8 Økonomisk geograf og professor ved Norges Handelshøyskole 1948–1969.

av særlig interesse for fritids- og ferielivet. Dette resulterte i rapporten *Fjellbygd og feriefjell* (Sømme et al., 1965). Rapporten har bidrag fra åtte forskere. Det er et omfattende verk fra det som ble kalt «Fjellplanteamet». Teamet presenterer forskjellige modeller for hytteutvikling – så å si alle i form av hyttegrender.⁹ I løpet av arbeidet til Fjellplanteamet ble det i 1963 også nedsatt en «Fjellplankomité» med den gang sosialminister Olav Gjerdevoll som formann – antakelig da i kraft av sin professorstilling i biologi ved Norges lærerhøgskole (1958–1986). Komiteens mandat var å lage et utkast til ny fjellplanlov, og hvor Fjellplanteamets arbeid skulle gi et kunnskapsgrunnlag. Strand- og fjellplanloven ble endelig vedtatt i 1971, og senere innarbeidet i plan og bygningsloven av 1984.

Rapporten *Fjellbygd og feriefjell* vender seg «først og fremst til allmennheten for å stimulere til offentlig debatt, idet vi regner med at de nødvendige nye lovbestemmelser vil komme før eller siden» (Sømme et al., 1965, s. 6). Noen omfattende debatt i allmennheten ble det vel ikke i kjølvannet av rapporten. Til det var antakelig fenomenet «hyttegrender» for abstrakt – selv om 60-tallet opplevde en betydelig årlig vekst i antallet hytter – i størrelsesorden 10 000 årlig (Arnesen & Ericsson, 2013).

Men hvilke krefter er teamet opptatt av? Det er en til dels forbausende opptatthet av å tiltrekke seg innvandrere og forhindre hjerneflukt (*brain drain*) gjennom å legge til rette for å utvikle feriefjell. Sømme et al. skriver:

Skal vi kunne holde på våre beste folk, eller regne med innvandring av mennesker av samme kvalitet, må vi kunne by dem trivselsverdier som de ikke kan få i de store sentra: eget hus [...] og lett adkomst til vakker natur [...] Å skape trivsel for den befolkning som er sysselsatt i bynæringene og å styrke næringsgrunnlaget i fjellbygdene ved større salg av fritidsgoder, betyr etter forfatterens mening på lengre sikt å sikre Norge en større andel av den internasjonale turiststrøm. [...] Utlendinger, som kommer til vårt land fra trengselen i Europas storbyer, må ikke komme opp i ny trengsel for å nå sitt feriested i Norge. (Sømme et al., 1965, s. 10)

9 I tillegg behandles også den økonomiske betydningen for vertskommuner av hytteutviklingen, forholdet til landbruksvirksomhet og som naturinngrep. Disse sidene ved arbeidet lar vi ligge i denne sammenheng.

Et overraskende perspektiv, men av mer vedvarende relevans, er det at Fjellplanteamet så på utviklingen av hyttegrender i perspektivet byland, eller urban–rural. Planperspektivet er hvordan legge til rette for at «byfolk» ved tilgang til en fritidsbolig/hytte skal nyte rurale ressurser for ferie- og fritidsformål.

Spoler vi fram til dagens situasjon, så er dette en realitet som et levd fenomen, men ikke som et planfenomen. Denne invitasjonen til en type samfunnsplanlegging, ble aldri fulgt opp. Det kommer vi tilbake til.¹⁰

Dette i dag noe fremmede perspektiv på behov for å regulere utbygging av feriefjellet ble fulgt opp i fysisk planlegging. Det skjedde med to utgangspunkt: (1) gjennom kompetanse tildelt den enkelte kommune hva angår arealbruk, og (2) en statlig politikk for verneområder (først og fremst nasjonalparker og landskapsvernområder). Et viktig grep ble å legge en planstrategi hvor enkelte områder i fjellet ble bevart, mens andre områder kunne brukes til større hyttegrender. I første rekke ble dette operasjonalisert gjennom områdevern med nasjonalparker, naturreservater og etter hvert landskapsvernområder. Fra inngangen til 1970-tallet til utgangen av 1980-tallet økte vernet areal som nasjonalpark med 150 prosent, fra 5 000 til 12 500 km (Statistisk sentralbyrå, 2021). Landskapsvernområder økte med like under 1900 prosent, fra 215 til 4 200 km allerede på 70-tallet (Miljøverndepartementet, 1977). Dette skjedde så å si utelukkende i fjellområdet (Statistisk sentralbyrå, 2021). Vi hevder ikke at verneområdepolitikken var forårsaket av *Fjellbygd og feriefjell*, men at utviklingen av hyttegrendene til Fjellplanteamet for så vidt var forenlig med og støttet opp under verneområdepolitikken.

Fjellplanteamets hyttegrender var ment å gi grunnlag for å organisere avløp og renovasjon for å redusere forurensing. Som det framgår av denne første generasjons hyttepolitikk var det ikke snakk om å bremse en utvikling, snarere tvert imot. Dette kommer også eksplisitt til uttrykk når Miljøverndepartementet i et rundskriv i 1977 skriver: «Målet er å legge forholdene til rette slik at flest mulig av de som ønsker det, kan skaffe seg egen hytte eller adgang til å bruke hytte» (Miljøverndepartementet, 1977).

10 Med unntak for den rollen fritidsboligene var tiltenkt å motivere for innvandring til landet, og at de nok heller ikke kan kobles til en fare for hjerneflukt.

I 1981 leverte det såkalte Hytteutvalget sin rapport, og pekte på «behovet for et aktivt sentralt engasjement for å legge til rette for fritidshusbygging» (NOU 1981: 21, s. 77). Hva angår utbyggingsmodeller, følger utvalget i fotsporene til Fjellplanteamet.¹¹

Utviklingen fram mot dagens situasjon

Nok et typisk trekk ved fritidsboligstrukturen i fjellet er at den er lokalisert i god avstand fra den tradisjonelle tettsteds- og boligstrukturen. Denne er gjerne lokalisert i dalbunn, mens fritidsboligstrukturen har klatret opp dalsiden og gjerne innover utmarka. Fritidsboligstrukturen er altså liggende i utmark, planteknisk med arealformål «fritidsbebyggelse» (Arnesen, 2015). Men i liten og avtagende grad er fritidsboligstrukturen lokalisert på snau fjell (Arnesen & Bryn, 2020) eller i åpent landskap (Arnesen et al., 2018).

Et annet trekk ved utviklingen av fritidsboligstrukturen er at den i sterkt økende grad foregår som en feltmessig utvikling. Veksten i perioden 2000 til 2018 har konsolidert feltutbygging som den dominerende strukturen. Utviklingen går mot stadig færre og større felt, mens den spredte utbyggingen nærmest har stoppet opp (Arnesen et al., 2018).

Fritidsbyggområdene smelter sammen, blir større, og med det færre. Det er flere grunner til dette, grunner som kan summeres opp som økonomiske, teknologisk og funksjonelle imperativer eller føringer. Nye og etterspurte fritidsbygg er i dag, og har vært på hele 2000-tallet, teknisk på høyde med vanlige eneboliger. Det vil si tilgang til infrastruktur, som vei, strøm, vann og avløp, og som regel kommunikasjonsteknologi som bredbånd. Dette er til sammen investeringstunge forutsetninger som fører til en feltmessig utvikling. Funksjonelt er de knyttet til områder som i dagens marked må ha tilgang til stier, løyper, bakkeanlegg og liknende aktivitetsanlegg; igjen investeringstunge og institusjonskrevende forutsetninger. I tillegg er det så å si slutt på å gi tillatelse til spredt fritidsbyggutvikling.

¹¹ Interessant i denne sammenheng er også Langdalens refleksjon noen år senere om den kontroversielle hytteutviklingen i Norge som et planleggingsproblem (se Langdalen, 1980, 1992).

Det er med andre ord en *tettstedsutvikling for fritidsformål i utmark* vi snakker om her, hvor tettstedene fortettes og vokser.

Overalt?

Lokaliseringmessig ligger feltene typisk fra to til fire kjøretimer fra sentrale byregioner: Oslo, Stavanger, Bergen og Trondheim (Ellingsen, 2016; Overvåg, 2011; Overvåg & Arnesen, 2007) – det vi kan kalle for *hinterlandseffekten*. Dette er et mønster som er lett synlig i kartet i figur 4 – og i figur 2 som viser hvor de bor, husholdningene som eier fritidsboliger i fjellområdet.

Arealmessig legger fritidsbygg i fjellområdet beslag på en beskjeden del av det samlede arealet:

Tabell 2. Arealbruk knyttet til fritidsbygg i fjellområdet. Hvert fritidsbygg er tildelt 4 mål, overlappende arealbeslag er slått sammen. Kilde: Arnesen et al., 2018

	Sum areal km ²	Fritidsboligfeltenes andel av samlet areal 2010 2018
Fjellkommuner og Tilliggende fjellkommuner	110 133	0,56 % 0,63 %

Fritidsboligområdene er mer distribuert i landskapet enn den tradisjonelle boligstrukturen i de rurale områdene hvor dette utfolder seg, og områdene ligger gjerne ikke langs hovedfartsårene slik tettsteder gjerne gjør.

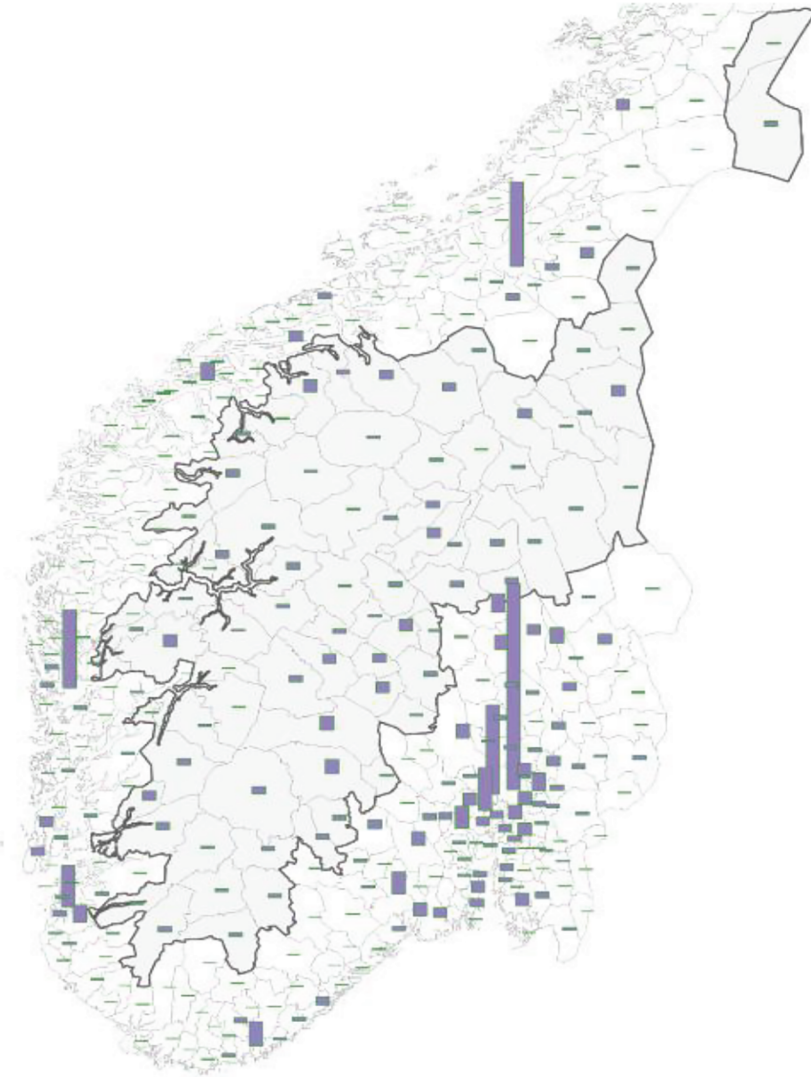
Med alle fritidsbygg i fjellområdet, kan vi gjøre følgende tankeeksperiment for å illustrere fritidsbyggenes distribusjon i landskapet: Du blir droppet fra oven på et tilfeldig sted i fjellområdet med lik sannsynlighet for å havne på ethvert punkt i fjellområdet. Det er da 82 prosent sannsynlighet («droppsannsynlighet») for at du ikke finner et eneste fritidsbygg innen en kvadratkilometer. Droppsannsynligheten for å havne på en kvadratkilometer med ett eller to fritidsbygg er 10 prosent. Droppsannsynligheten for å havne i en kvadratkilometer med fra tre til fem fritidsbygg er 4 prosent. Droppsannsynligheten for å havne i en kvadratkilometer med fra seks til ti fritidsbygg er 2 prosent. For å havne i en kvadratkilometer med mer enn 10 fritidsbygg er sannsynligheten fra 1,5 prosent til neglisjerbar.

Hvem bebor fritidsboligene, når og hvor kommer de fra?

Husholdninger bebor fritidsboliger. Vi vet om bruksmønster og boligene i fjellområdet, at:

- Den store majoriteten eies av husholdninger i byen – og da stort sett innenfor en radius på tre til inntil fire timers kjøring fra sentrale byregioner. 80 prosent av fritidsbyggene i fjellområdet eies av husholdninger utenfor fjellområdet, og da i første rekke husholdninger med bolig i storbyregionene (Holz & Haagensen, 2018) – se figur 4.
- Det bør skilles mellom ytterpunktene teknisk lavstandard fritidsbygg (uten veiframføring, ikke innlagt vann og avløp, ikke med strømframføring) og teknisk høystandard fritidsbygg (vei, vann, avløp, strøm). Anslagsvis er godt over halvparten av dagens fritidsbygg i fjellområdet på høystandard-siden av spekteret; og det omfatter så å si alle som er bygget siden 2000, og flertallet er bygget i felt med minst 50 fritidsbygg (Haagensen, 2019; Statistisk sentralbyrå, 2017).
- Høystandard fritidsbygg brukes typisk mye, med et gjennomsnitt som varierer mellom 60 til 90 overnattingsdøgn i året, lavstandard vesentlig mindre (Ericsson & Flognfeldt, 2018b, 2018a; Skjeggedal et al., 2015)
- Høystandard fritidsbygg brukes hyppig på helgebasis både i snøsesong og barmarksesong, i tillegg til lengre opphold i klassiske ferieperioder som påske, og i økende omfang jul og nyttår. Lavstandard er mer konsentrert rundt lengre ferier.

Mobiliteten mellom boliger i storbyområdene og tilhørende fritidsboliger i utmarka i fjellområdet kan forstås som *rekreasjonsspendling*. Fritidsboligstrukturen kan også ses på som en type byspredning for rekreative formål; en *rekreativ byspredning* (Arnesen et al., 2010, 2012; Skjeggedal et al., 2015), eller slik Ellingsen gjør, se på det som en type desentralisering

Figur 2. Stolpene viser hvor husholdningene med fritidsbolig i fjellområdet bor (fritidsbolig i egen kommune er holdt utenfor). Kilde: Kartverket. Figur: Høgskolen i Innlandet.

av husholdningers hjemfunksjoner (Ellingsen, 2016; Ellingsen & Hidle, 2013). Ellers er denne formen for utvikling noe man finner i flere land (Duschene-Lacroix et al., 2014; Flognfeldt, 2004; Gallent, 2006; Müller, 2002).

For tradisjonell boligstruktur har vi tilhørende begreper på plass; de er bebodd av husholdninger, de er heltidsboende, og er innbyggere med retter og plikter vedheftet. En annen avklart kategori er turisten; reiselivets klassiske aktør. Turisten, som i prinsippet kommer en gang og leier husvære, for så å reise videre. Turisten har ingen innbyggerretter eller plikter, er av alle typer fra enkeltpersoner, til grupper og til familier på tur. Turisten kommer enkeltvis eller samlet.

Deltidsboende i fritidsboligene

Heltidsboende og turisten er kjente kategorier. Inn kommer *deltidsboende*. Tabellen skiller ut noen sentrale spesifikasjoner for hver av de tre kategoriene, inklusive for deltidsboende som kiler seg inn mellom turisten og heltidsboende.

Tabell 3. Tre typer tilstedeværelse

TYPE HUSHOLDNING:	I VERTSKOMMUNEN:			
	Investering i bolig	Tilstedeværelse		Formål
Heltidsboende	Ja	▪ Daglig/permanent	Fast-boende	Dagligliv
Deltidsboende	Ja	▪ Regulært gjentakende		Fritid
Turisten	Nei	▪ En / noen gang(er)		Fritid

Deltidsboende likner heltidsboende ved å ha investert i en bolig, dermed er de permanent til stede som økonomiske aktører. Deltidsboende likner turisten ved at formålet med oppholdet er rekreasjon eller fritidsaktivitet. Deltidsboende er forskjellig fra begge ved å være regulært, midlertidig men gjentakende til stede. Slike karakteristika gjør det uhensiktsmessig å redusere deltidsboende til den ene eller andre av de to øvrige kategoriene (Arnesen et al., 2010, 2012).

Flerhushjemmet

Deltidsboende blir dermed en variant av heltidsboende – men begge er like «faste» i sin innbyggerkategori. For den deltidsboende er det antakelig mer dekkende å snakke om at de bebor *flerhushjemmet* og at de strengt

tatt er deltidsboende både i fritidsboligen og i boligen.¹² Flerhushjemmet er da et hjem for husholdninger som organiserer hjemfunksjoner over mer enn ett hus eller en bolig. Den konfigurasjonen som er mest relevant, er en bolig i byen som primært huser dagliglivet, jobb, skole og så videre, og en bolig, en fritidsbolig (i dette tilfellet i fjellområdet) som primært fyller rekreasjons- eller fritidsfunksjon. Fordelingen mellom de to settene av funksjoner kan endres over tid, blant annet er det mulig å tenke seg at i perioder hvor jobb og skole krever mindre tilstedeværelse i by-boligen, så brukes vesentlig mer tid i fritidsboligen (Arnesen & Skjeggedal, 2003; Skjeggedal et al., 2009, 2015). Pensjonistfasen er en slik mulig fase, men den pågående koronapandemien har vist at også andre situasjoner lett kan melde seg hvor det av mange oppfattes om et gode å forlate byen til fordel for fritidsboligen.

Situasjonen i Norge er ikke unik, slik også Flognfeldt (2004) diskuterer i en tidlig artikkel om den norske varianten av fenomenet. I flere områder, både i Europa og andre områder i verden ellers, har liknende fenomen vokst fram. Allerede i 1995 diskuterte McHugh et al. (1995) fenomenet syklisk migrasjon mellom flere boliger, da i et livsløpsperspektiv. Senere har han sammen med McIntyre og flere i et viktig verk særlig sett på relasjonen fritidsboliger og boliger (McIntyre et al., 2006) hvor begrepet «multiple dwelling» er sentralt.

Quinn (2004) diskuterte for så vidt allerede i 2004 «dwelling through multiple places» nettopp med utgangspunkt i fritidsboliger. Hun videreførte det som en diskusjon om meningen med fritidsboliger.

Duval (2004) bruker begrepet «mobile migranter» for å beskrive et liknende fenomen. Müller og Marjavarra (2012) har beskrevet liknende fenomen i Sverige. Duschene-Lacroix med flere (2014) har en drøfting av «multilokales Wohnen» i Sveits hvor fritidsboligfenomenet er i fokus og hvor det trekkes sammenlikning med situasjonen i blant annet Norge. Perlik (2010) har også drøftet fenomenet slik det utfolder seg i alpeområdet.

12 Man kan nemlig innvende at det inviterer til en logisk begrepsforvirring å snakke om at en og samme husholdning kan være heltidsboende ett sted og deltidsboende et annet. Dersom deltid og heltid har samme referanse, nemlig botidsbruket som sådan, så følger at en og samme husholdning snarere bor deler av tiden i hver av boligene, og ikke heltid i noen av dem. Det er bare hvis de to har forskjellig referanse, at begrepsparet virker. Med heltidsboende menes da mer enn botiden, nemlig at adressen er registrert ved den boligen som har status som heltidsbolig.

Deltidsboende og demografien

Husholdningene er aktørene i flerhushjemmet. I dag er det noe i overkant av en fjerdedel av husholdningene i landet som eier fritidsbolig. Andelen varierer regionalt, med inntektsgrupper, aldersgrupper og andre sosiale karakteristika (Arnesen et al., 2018).

Så et spørsmål blir: hvor er deltidsboende i tellinga av innbyggere i en kommune? Usynlige. Deltidsboende er statistisk (og fiskalt) «usynlige innbyggere» i en kommune. På styringsnivå er det mangel på informasjon om hvordan, av hvem og når fritidsboligstrukturen bebos.

Men deres tilstedeværelse er ikke ukjent, dog ikke mer kjent enn at den kommer som en overraskelse og et problem når det er behov for å innlemme dem i forskjellige lokalsamfunnssammenhenger. Et eksempel på det er de erfaringer flere fritidsboligkommuner gjorde under koronapandemien med utbrudd senvinter og vår 2020 (Arnesen, 2020a, 2020b). Det viste med all tydelighet at fritidsboligstrukturen er et samfunnsfenomen som på en grunnleggende måte har introdusert en ny type organisering av husholdningers familieliv og som derfor stiller samfunnet for nye utfordringer.

Demografiutvalget (NOU 2020: 15) har analysert den demografiske utviklingen i «de mindre sentrale områdene av landet» (s. 18), og dette omfatter særlig de indre fjellområdene i landet. Utvalget slår fast at «Fritidsboliger gir høyere faktisk innbyggertall» (s. 32), men disse husholdningene er langt på vei statistisk usynlige. For som utvalget slår fast:

Analysene av bosettingsmønsteret baserer seg på Folkeregisterets opplysninger om hvor folk bor. Folk tilbringer imidlertid en større del av tiden sin i rurale områder enn innbyggertallene skulle tilsi. Den økende byggingen av hytter og økt bruk av fritidsboliger i helger og ferier av bybefolkningen er sett på som en sterk moturbaniseringsprosess. (NOU 2020: 15, s. 32)

«En sterk moturbaniseringsprosess» som det enøyde blikket på den tradisjonelle boligstrukturen er blindt for, og som i neste omgang ligger til grunn for utforming av grunnleggende *sivil infrastruktur* som helsevesen, brannvesen, politi og justisvesen og så videre. Myndighetene nedla under koronaepidemiens innledende fase i mars og april 2020 tidsbegrenset forbud ved lov om opphold på fritidsbolig på grunn av en uklar og til dels

udefinert frykt for å overbelaste sentrale velferdsinstitusjoner. Dette viser at deltidsboende vel kan oppfattes som en trussel mot etablerte institusjoner; eller, for å snu på flisa, at grunnleggende institusjoner innenfor sivil infrastruktur ikke har fulgt med på utviklingen av ny boligstruktur.

Konseptualisering – grønn og rød boligstruktur

Som denne gjennomgangen viser, har utviklingen av fritidsboliger i fjellområdene elementer av overordnet planlegging, og er som en fysisk utvikling ikke et eksempel på Brox', poeng om umuligheten av samfunnsplanlegging (se innledning). Så det er ikke i første rekke den fysiske og feltmessige utviklingen av fritidsboliger som overrasker fra et planperspektiv – til en viss grad var denne allerede projisert i *Fjellbygd og feriefjell* og utredninger og komitearbeid på 60-tallet og framover et par tiår. Men, det er en feilslutning å hevde at utviklingen ikke er overraskende på et annet nivå enn det fysiske. Fritidsboligutviklingen har utviklet seg på måter som ikke var forutsett på 60-, 70- og til dels 80-tallet – som samfunnsfenomen og som et spørsmål om hvordan en stor husholdningsgruppe i samfunnet lever sine liv.

På *husholdningsnivå* er dette foran foreslått begrepsfestet som flerhushjemmet, en organisering av husholdninger som «lever på» hva vi vel må kunne kalle en hypermobilitet. I etterkrigstiden har husholdningene fått ekspandert sin kontroll over rom og tid (ikke minst gjennom fleksitidordninger), som også er tatt ut som nye former for å bo, for bolig og for arbeid. Nettopp flerhushjemmet har vist sin fleksibilitet i covid-19-perioden med utstrakt bruk av hjemmekontoret, og fritidsbolig er her en nøkkelfaktor (Arnesen et al., 2012; Cruickshank et al., 2009; Ellingsen & Hidle, 2013; Hidle & Ellingsen, 2011).

Bauman (2013) har benyttet begrepet «*liquid modernity*» eller «flytende modernitet» for å beskrive blant annet nye bo- og boligformer. Flytende modernitet er preget av dynamiske sosiale strukturer – nettverkskapital – som utvikles, oppsøkes og oppløses. Poenget i denne sammenheng er at husholdningene veksler mellom forskjellige romlige og temporære steder av bo og bolig. Prosessen, mener Bauman, er drevet av individualisme i en hypermobil verden der aktører bytter, skifter mellom og betjener flere

arbeidssteder, boliger og sosiale nettverk. Mobilitet er da en forutsetning for arbeid, fritid og relasjoner, og kan endre karakter eller profil ikke bare gjennom livsløpet, men også gjennom året eller kortere eller lengre tidsperioder. Mobilitetsbetinget nettverkskapital kan ses på som et samlet uttrykk for de relasjoner og «stasjoner» som for eksempel en husholdning utvikler, herunder «stasjoner» som knytter seg til bolig og de sosiale, kulturelle og fysiske relasjoner som det å bebo støtter seg på.

Så, hvordan forstå denne utviklingen på *samfunnsnivå*, hvilke begreper kan benyttes? Vi mener det er dekkende å betrakte fritidsboligstrukturen i fjellområdene som en egen boligstruktur, «grønn» boligstruktur.¹³ Den er en *parallell boligstruktur* til tradisjonell boligstruktur eller «rød» boligstruktur.

Parallelliteten mellom rød og grønn boligstruktur er av tre grunnleggende typer. (1) Fysisk eller romlig ved at de gjennomgående bare unntaksvis krysser hverandre. (2) Teknisk ved at det i begge strukturer er snakk om høgstandard boliger. (3) Sosialt ved at de begge fyller husholdningens bolig- og bofunksjoner i et stadig tettere integrert bruksmønster.

Med vekt på fjellområdet kan de to boligstrukturene illustreres slik:

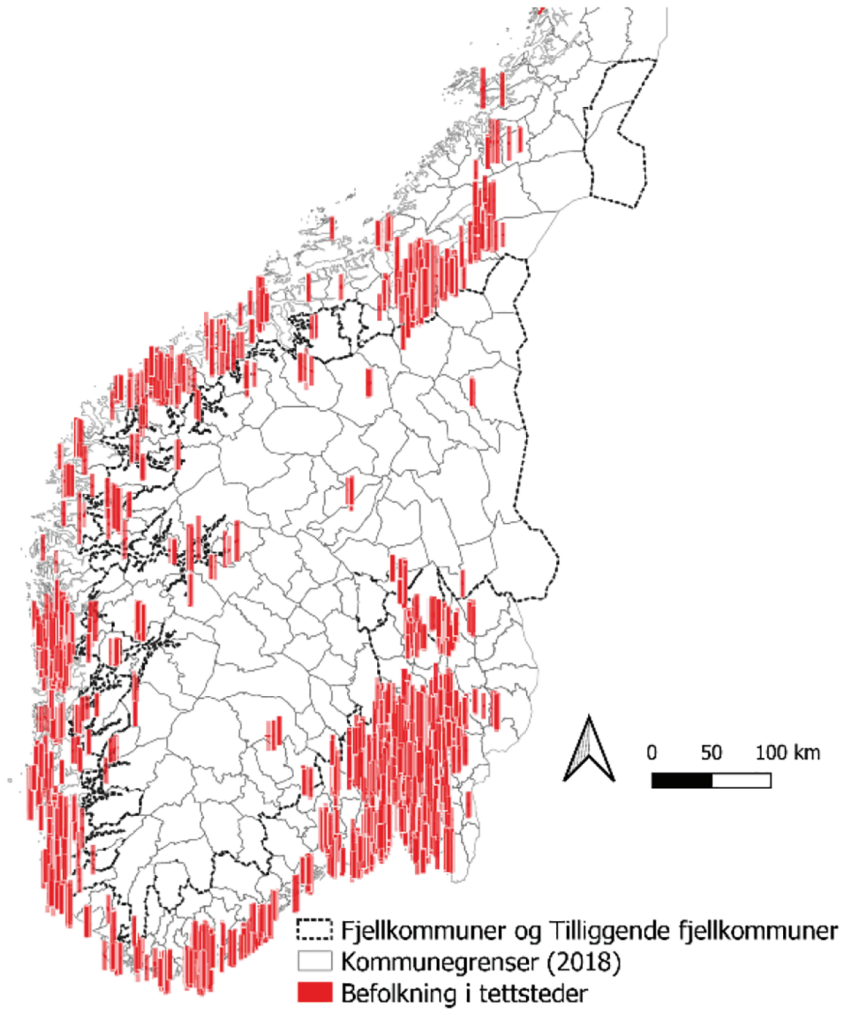
«Rød» boligstruktur

I figur 3 vises befolkning i tettstedene i Sør-Norge. For å gjøre kartet litt mindre overfylt, er grensen satt ved et registrert befolkningstall på 1 000 for å vises på kartet. Det er til sammen 3 298 slike tettsteder hvorav 280 (8,4 prosent) befinner seg i fjellområdet. Dette er «rød» boligstruktur.

Høyden på stolpene gir et bilde på befolkningsstørrelse i tettstedene, og tettheten av stolper avspeiler hvor befolkningsagglomerasjoner i landet befinner seg.

«Skogen» av stolper langs kysten har økt både i tetthet og høyde. Den tilsvarende utviklingen i fjellområdet har registrert en stagnert befolkningsutvikling (NOU 2020: 15).

¹³ «Grønn» er her ment som en merkelapp for å skille fra tradisjonell boligstruktur i og utenfor tettsteder som vi kaller «rød» boligstruktur, og for å markere at den observerte utviklingen i fjellet skjer så å si utelukkende i utmarksområder.

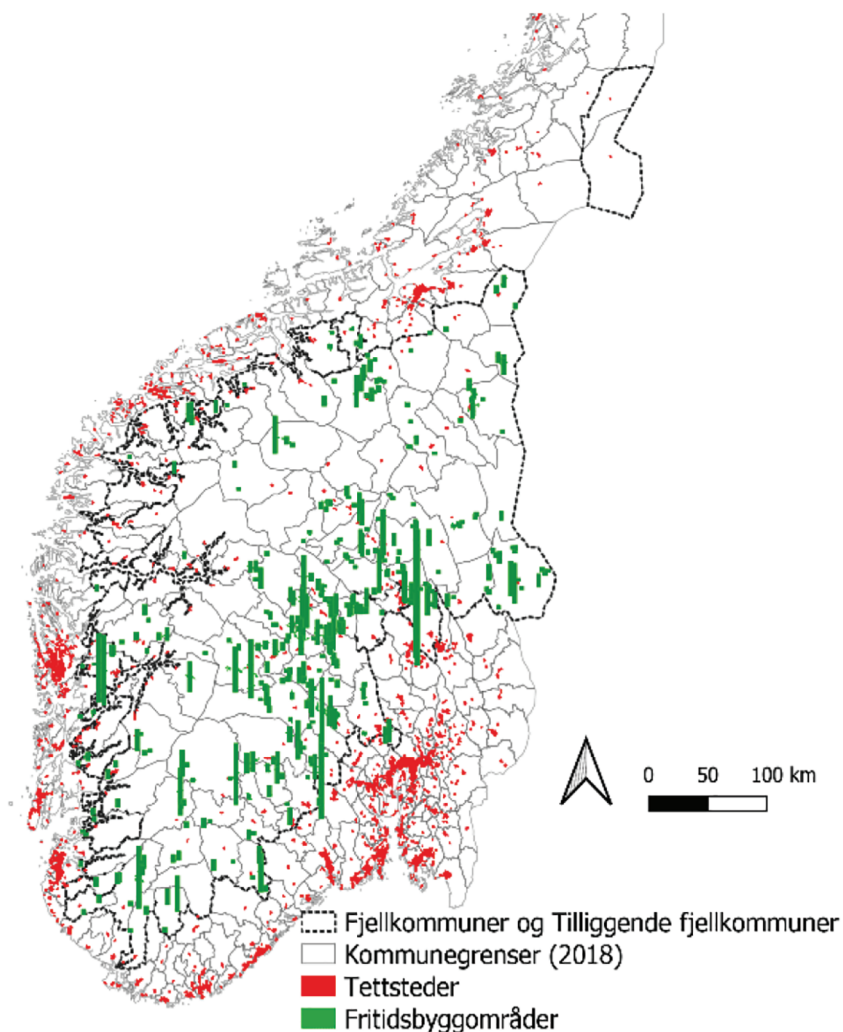
Figur 3. Tettsteder med minst 1000 heltidsboende. Kilde: SSB og Kartverket. Figur: Høgskolen i Innlandet.

«Grønn» boligstruktur

Lagt til i grønt (figur 4) er alle tettbygde fritidsbyggområder i fjellområdet som har minst 100 fritidsbygg. Sammenhengende fritidsbyggområder er ansamlinger av fritidsbygg med maksimalt 75 meter mellom ett bygg og det neste (Statistisk sentralbyrå, 2020).

Det er til sammen vel 360 tettbygde fritidsbyggområder med minst 100 fritidsbygg, og samlet har disse cirka 150 000 fritidsbygg. Disse er illustrert i kartet. Stolpenes lengde relativt til hverandre fordeler enheter på områdene.

I tillegg er det cirka 70 000 fritidsbygg som ligger i så mye som 4 001 fritidsbyggområder som har mindre enn 100 fritidsbygg per område. Vi kan kalle denne for «grønn» boligstruktur.

Figur 4. Sammenhengende fritidsbyggområder i fjellområdet med minst 100 fritidsbygg. Kilde: SSB og Kartverket. Figur: Høgskolen i Innlandet.

I fjellområdet har på totusentallet grønn boligstruktur økt med vel 3 500 enheter årlig (Arnesen et al., 2018) – mens det tilsvarende antall nye boliger i rød boligstruktur i samme området er om lag en tredjedel av dette. I fjellområdet er det derfor en radikalt større vekst i grønn boligstruktur enn i rød boligstruktur. I dag er det i fjellområdet så å si like mange boligenheter i grønn som i rød boligstruktur.

Grønn boligstruktur som politisk rom

Erik Brofoss formulerte engang følgende: «Byer bør bygges på landet!» (Brofoss, 1966). Sammenhengen dette ble sagt i var et Norge i endring. Argumentet her er, om ikke byer, så dukker det opp en form for (fritids-) boligstrukturer som likner på tettsteder, nettopp «på landet!».

Men det er bare knapt nok som følge av en samfunnsplan. Snarere er det en konsekvens av aktørers individuelle handlinger (myndigheter, utbyggere og husholdninger) som etter hvert manifesterer seg som tettstedsstrukturer. Det vil føre for langt i denne artikkelen å drøfte konsekvensene av dette, ut over å berøre noen hovedpunkter.

I kraft av den private kapitaloppøpingen grønn boligstruktur representerer, kan den analyseres som framvoksende politiske rom i utmarka. Begrepet 'politisk rom' kan forstås som tilgang på arenaer med makt over ressurser og interesser – herunder bruk av utmarksressurser. Å utvikle et fritidsbyggområde er også å skape et politisk rom i utmark, der nye aktører (fritidsbyggusholdninger) skal formulere og fremme sine interesser i møte med landbruk, med naturverninteresser, friluftinteresser og så videre. Det politiske rommet gir aktørene mulighet til å bestride, utfordre og påvirke måten beslutninger om interesser og bekymringer formuleres og kontrolleres. Kampen om eller i det politiske rom innebærer en brytning mellom sosiale maktforhold der aktørene benytter seg av innflytelse, legitimitet og autoritet, og der de har synlig og symbolsk komparativ fordel (Lefebvre, 1991). Aktørene kan utøve forskjellig innflytelse, legitimitet og autoritet som passer konteksten eller møtet på et bestemt tidspunkt. Det kritiske poenget her er at hvem som skaper, okkuperer og kontrollerer inngangen til forskjellige typer rom, bestemmer hvem som blir hørt og hvem som får tilgang til

ressurser og beslutninger. Studiet av fritidsbyggområdet som politisk rom er et arbeid for framtidige analyser.

En viktig forskjell mellom rød og grønn boligstruktur, er at rød boligstruktur er innlemmet i et offentligrettslig rom, mens grønn boligstruktur er et privatrettslig anliggende. Veier, plasser og liknende infrastruktur som i byer og tettsteder er offentlige rom, er i fritidsbyggområdene gjennomgående privatrettslig regulert.

Forstått som to parallelle boligstrukturer har de i dag vesentlig forskjellig plass i plansystemet, ikke minst i plan- og bygningslov-praksis. I utviklingen av rød boligstruktur vurderes boligområdenes lokalisering og utforming som sentralt element i utviklingen av lokalsamfunnet. Problemstillinger som nærhet til skole, helse- og velferdstjenester, samfunnssikkerhetstjenester, handelssentra, arbeidsplasser, nærhet til annen boligstruktur osv. – som et samlebegrep lokalisering i forhold til sivil infrastruktur – er en innarbeidet prosedyre i planprosesser når rød boligstruktur utvikles. Det er det derimot ikke når grønn boligstruktur utvikles. Nå skal ikke grønn boligstruktur utvikles etter samme formål som rød, og det gir føringer for hvilke hensyn til sivil infrastruktur som skal legges til grunn. Problemet i dag er at grønn boligstruktur sjelden vurderes i forhold til sivil infrastruktur, og i den grad det skjer, er det primært lokaløkonomi som vektlegges. Fritidsboligene går under radaren. Så, politikk og planlegging er i liten grad justert i samsvar med endringene som har foregått de siste tiårene (Skjeggedal et al., 2021). I denne sammenheng dreier det seg om grønn boligstrukturs belastning på og betydning for vare- og tjenesteetterspørsel, helse- og velferdstjenester inkludert samfunnssikkerhetstjenester.

Som framvoksende politisk rom i utmarka er grønn boligstruktur ennå i støpeskjeen hva angår hvordan politisk makt kan sluses inn i beslutningsprosesser. Det er ennå uklart hvordan den grønne boligstrukturen bidrar til å utforme eller påvirke utviklingen i utmarka, herunder hvordan den griper inn i lokal, regional og nasjonal politikk (Arnesen, 2007; Skjeggedal et al., 2021). Det er åpenbart ikke meningsfylt å tilordne det som gjerne refereres til som «hyttefolk» entydige politiske posisjoner, holdninger eller orienteringer. På samme måte som det heller ikke er meningsfylt å tilordne entydige politiske posisjoner, holdninger eller

orienteringer til «byfolk» eller «bygdefolk». Men på samme måte som «røde tettsteder» er politiske rom, er også «grønne tettsteder» det – men selve institusjonaliseringen av maktpotensialet ikke er på plass (Ringholm & Arnesen, 2014).

Konseptuelt har vi i dag ingen klar parallell til hvordan fritidsbyggområdene skal forstås som politiske rom, inklusive hvordan deres politiske makt kan kanaliseres inn i den etablerte institusjonaliseringen av politisk påvirkning. Sigona (2015) drøfter en interessant konseptualisering av leiren som et unntaksområde,¹⁴ som et motstykke til en idealisert forestilling om borgerskap og tilhørende rettigheter – rettigheter som lokalt først og fremst utløses av status som heltidsboende. Å komme nærmere deltidsboende avslører kanskje fritidsbyggområdet som en «leir», og som paradigmatisk for stratifisering og spredning av deltakelse i politiske prosesser (bl.a. innflytelse på arealplanprosesser). Grønn boligstruktur som politisk rom representerer et sosialt og politisk terreng der rettigheter og plikter omformes, bøyes, justeres og aktiveres av og gjennom interaksjoner mellom fritidsbyggområdene og den tradisjonelle tettsteds- og bystrukturen i vertskommunene, og mellom vertskommunene og samfunnet utenfor disse hvor fritidsbolighusholdningene har sitt dagligliv.

Politiske spenningsfelt mellom grønn og rød boligstruktur, mellom deltidsboende og heltidsboende er nylig demonstrert med all tydelighet i forbindelse med covid-19-pandemien. Regjeringen innførte «hytteforbud» for å holde hyttefolket unna påskefjellet og litt til. Forbudet bunnet i en kalkyle som en rekke «hyttekommuner» målbar, nemlig at disse ikke hadde ressurser til å ta seg av «byfolk» – presumptivt oppfattet som smittebefengte husholdninger som kom til sine hytter i utmarka. Det ble vekslet ukvemsord både om hyttefolk og fra hyttefolk, både fra lokalbefolkning og til lokalbefolkning. Et av de mer utrerte overtrampene fra lokal side sto vel ansvarlig redaktør i Rjukan Arbeiderblad for, som med sin leder 14. mars 2020 slo fast at «Sjansene for at koronasmitten spres mangedobles mer enn undertegnede aner, er veldig stor», og deretter serverte følgende analyse av hyttefolket i Tinn: «Det vi ser er

14 Riktignok i en helt annen og humanitær prekær situasjon. I denne sammenhengen er det det rent konseptuelle ved analysen som adresseres.

voksne mennesker som er ikke vant til begrensinger, og opptrer som bortskjemte og trassige umyndige. Oppførselen er ikke i tråd med hva som er til samfunnets beste.»

Men hytteforbudet var aldri fra sentralt hold begrunnet med økt smittefare, men for en uttrykt frykt fra en rekke ordførere i berørte kommuner for manglende sivil infrastruktur til å ta vare på grønn boligstruktur.

Det er ennå et stykke fram til grønn boligstruktur er oppfattet som nettopp det, en boligstruktur. Det er ennå uklart hvordan den kan bli integrert i den sivile infrastrukturen, enten det er i politisk, forvaltningsmessig, funksjonell eller økonomisk forstand (Arnesen, 2020a; Overvåg & Skjeggedal, 2014; Skjeggedal et al., 2021). Selv i kommuner som har tunge innslag av grønn boligstruktur, finner man bare unntaksvis spor av dem i planverket ut over det mest nødtørftige som å tilvise areal for byggeformål fritidsbygg. Det finnes for tiden ikke sentral fritidsboligpolitikk ut over søkelys på arealbruk og utforming, da gjerne som enkeltbygg og felt, men behov og interesse for en slik politikk er økende.

Referanser

- Arnesen, T. (2007). Involvement in outfield land use policy formation, who and why? I I. Balberg & H. Hofstad (Red.), *Authority, responsibility and justice in environmental politics* (NIBR-notat 2007:112, s. 123–139). Norsk institutt for by- og regionforskning. <https://hdl.handle.net/20.500.12199/2512>
- Arnesen, T. (2015). *Utmarks næringer – begrep og bruk i LNFR-områder på Hardangervidda*. Østlandsforskning.
- Arnesen, T. (2020a, 4. mai). *Meanwhile in Norway: The coronavirus crisis puts emergency preparedness in rural mountain municipalities on the agenda*. Euromontana. <https://www.euromontana.org/en/meanwhile-in-norway-the-coronavirus-crisis-puts-emergency-preparedness-in-rural-mountain-municipalities-on-the-agenda/>
- Arnesen, T. (2020b, 17. mars). *Koronakrisen bør sette fart på utbygging av infrastruktur i hytteområder*. Forskersonen. <https://forskersonen.no/kronikk-meninger/koronakrisen-bor-sette-fart-pa-utbygging-av-infrastruktur-i-hytteomrader/1655819>
- Arnesen, T. & Bryn, A. (2020). *Fritidsbygg og skoggrensener i fjellområder* (Skriftserien 2–2020). Høgskolen i Innlandet. <https://www.ostforsk.no/publikasjoner/fritidsboliger-og-skoggrensener-i-fjellomrader/>

- Arnesen, T. & Ericsson, B. (2013). Policy responses to the evolution in leisure housing: From the plain cabin to the high standard second home. The Norwegian case. I Z. Roca (Red.), *Second home tourism in Europe: Lifestyle issues and policy responses* (s. 285–308). Ashgate.
- Arnesen, T., Overvåg, K., Gløersen, E., Schurman, C. & Riise, Ø. (2010). *Fjellområder og fjellkommuner i Sør-Norge. Definisjon, avgrensing og karakterisering* (ØF-rapport 2010/08). Østlandsforskning. <https://www.ostforsk.no/publikasjoner/fjellomrader-og-fjellkommuner-i-sor-norge-definisjon-avgrensing-og-karakterisering/>
- Arnesen, T., Overvåg, K., Skjeggedal, T. & Ericsson, B. (2012). Transcending orthodoxy: Leisure and the transformation of core – periphery relations. I M. Danson & P. de Souza (Red.), *Regional development in northern Europe. Peripherality, marginality and border issues in northern Europe* (s. 182–195). Routledge.
- Arnesen, T., Kvamme, S. & Skjeggedal, T. (2018). *Fritidsboliger og friluftsliv i fjellområdene* (ØF-rapport 2018/14). Østlandsforskning. <https://www.ostforsk.no/publikasjoner/fritidsboliger-og-friluftsliv-i-fjellomradene/>
- Arnesen, T. & Skjeggedal, T. (2003). Rekreasjon materielle og sosiale struktur. Spekulasjoner om å bo, utmark og urbanitet. *Plan*, 2, 10–14.
- Bauman, Z. (2013). *Liquid modernity*. John Wiley & Sons.
- Brofoss, E. (1966). *Bosetting og lokaliseringpolitikk*. Pax.
- Brox, O. (2016). Samfunnsplanleggeren: Arkitekt eller doktor? *Plan*, 48(03–04), 74–79. <https://doi-org.ezproxy1.usn.no/10.18261/ISSN1504-3045-2016-03-04-16>
- Cruickshank, J., Hidle, K. & Ellingsen, W. (2009). Hyttemobilitet som samfunnslim – et innspill til norsk distriktspolitikk. *UTMARK – tidsskrift for utmarksforskning*, 1.
- Duschene-Lacroix, C., Schad, H., Hilti, N. & Hugentobler, M. (2014). Multilokales Wohnen in der Schweiz – erste Einschätzungen zum Aufkommen und zu den Ausprägungen. I P. Weichhart & P. Rumpolt (Red.), *Mobil und doppelt sesshaft Studien zur residenziellen Multilokalität* (s. 176–201). Institut für Geographie und Regionalforschung. http://www.academia.edu/download/47645401/Multilokales_Wohnen_in_der_Schweiz__erst20160730-28979-qy5i8n.pdf
- Duval, D. T. (2004). Mobile migrants: Travel to second homes. I C. M. Hall & D. K. Müller (Red.), *Tourism, mobility and second homes: Between elite landscape and common ground* (s. 87–96). Channel View Publications.
- Ellingsen, W. (2016). Rural second homes: A narrative of de-centralisation. *Sociologia Ruralis*, 57(2), 229–244. <https://doi.org/10.1111/soru.12130>
- Ellingsen, W. & Arnesen, T. (2018). *Fritidsbebyggelse. Fra byggesak til stedsutvikling* (ØF-notat 03/2018). Østlandsforskning. <https://www.ostforsk.no/publikasjoner/fritidsbebyggelse-fra-byggesak-til-stedsutvikling/>

- Ellingsen, W. G. & Hidle, K. (2013). Performing home in mobility: Second homes in Norway. *Tourism Geographies*, 15(2), 250–267. <https://doi.org/10.1080/14616688.2011.647330>
- Ericsson, B. & Flognfeldt, T. (2018a). Fritidsboligene i Sjusjøenområdet. Om eiere og bruk. (Notat Nr. 2018/09). Østlandsforskning, Eastern Norway Research Insitute. https://www.ostforsk.no/wp-content/uploads/2018/06/201809_Fritidsboligene_i_Sjusjoenomradet_.pdf
- Ericsson, B. & Flognfeldt, T. (2018b). *Fritidshusene og deres brukere* (ØF-rapport 09/2018). Østlandsforskning, Eastern Norway Research Insitute. https://www.ostforsk.no/wp-content/uploads/2018/10/201809_Fritidshusene_og_deres_brukere.pdf
- Flognfeldt, T. (2004). Second homes as a part of a new rural lifestyle in Norway. I C. M. Hall & D. K. Müller (Red.), *Tourism, mobility and second homes. Between elite landscapes and common ground* (s. 233–243). Channel View Publications.
- Gallent, N. (2006). Second homes, community and hierarchy of dwelling. *Area*, 39(1), 97–106. <https://doi.org/10.1080/14036096.2013.830986>
- Glaser, B. G. (2007). Doing formal theory. I A. Bryant & K. Charmaz (Red.), *The Sage handbook of grounded theory* (s. 97–113). <https://dx.doi.org/10.4135/9781848607941.n4>
- Hidle, K. & Ellingsen, W. (2011). Hyttemobilitet som kulturfenomen. I H. J. Gansmo, T. Berker & F. A. Jørgensen (Red.), *Norske hytter i endring. Om bærekraft og behag* (s. 91–106). Tapir Akademisk Forlag.
- Holz, K. & Haagensen, T. (2018). *Fritidsbygg og -områder innen 4 timers kjøretid fra de største tettstedene i Norge. Geografisk analyse med status over antall fritidsbygg per 1. januar 2017 og byggeaktivitet i perioden 2012—2016* (Rapport 2018/30). SSB. https://www.ssb.no/natur-og-miljo/artikler-og-publikasjoner/_attachment/362030?_ts=165fc81f88
- Haagensen, T. (2019, 13. desember). *Ny trend – størst vekst i de store tettbygde fritidsbyggområdene*. <https://www.ssb.no/natur-og-miljo/artikler-og-publikasjoner/ny-trend-storst-vekst-i-de-store-tettbygde-fritidsbyggomradene>
- Konsesjonsloven. (2003). *Lov om konsesjon ved erverv av fast eiendom mv.* (LOV-2003-11-28-98). Lovdata. <https://lovdata.no/lov/2003-11-28-98>
- Langdalen, E. (1980). Second homes in Norway – a controversial planning problem. *Norsk geografisk tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 34(3), 139–144. <https://doi.org/10.1080/00291958008552059>
- Langdalen, E. (1992). Fjellbygd og feriefjell 30 år etter. I M. Jones & W. Cramer (Red.), *Levekår og planlegging. Festskrift til Asbjørn Aase* (s. 11–30). Tapir.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Blackwell Publishing.

- McArthur, D. P., Thorsen, I. & Ubøe, J. (2014). Employment, transport infrastructure, and rural depopulation: A new spatial equilibrium model. *Environment and Planning A*, 46(7), 1652–1665. <https://doi.org/10.1068/a46120>
- McHugh, K. E., Hogan, T. D. & Happel, S. K. (1995). Multiple residence and cyclical migration: A life course perspective. *The Professional Geographer*, 47(3), 251–267.
- McIntyre, N., Williams, D. & McHugh, K. (2006). Multiple dwelling: Prospect and retrospect. I N. MacIntyre, D. R. Williams & K. E. McHugh (Red.), *Multiple dwelling and tourism. Negotiating place, home and identity* (s. 313–322). CABI Publishing.
- Miljøverndepartementet. (1977). *Hytter og fritidshus* [Rundskriv]. <https://www.regjeringen.no/contentassets/bcbe612aefc9462ab0b370faoa8a5bb1/rundskriv—1977-t-13-hytter-og-fritidshus.pdf>
- Müller, D. K. (2002). German second home development in Sweden. I C. C. Hall & D. R. Williams (Red.), *Tourism and migration: New relationships between production and consumption* (s. 169–186). Kluwer.
- Müller, D. K. & Marjavaara, R. (2012). From second home to primary residence: Migration towards recreational properties in Sweden 1991–2005. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 103(1), 53–68. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9663.2011.00674.x>
- NOU 1981: 21. (1981). *Hytter og fritidshus*. Miljøverndepartementet. https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2013061808018?page=1
- NOU 2020: 15. (2020). *Det handler om Norge. Utredning om konsekvenser av demografifordringer i distriktene*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2020-15/id2788079/>
- Overvåg, K. (2009). Second homes in eastern Norway. From marginal land to commodity [Doktorgradsavhandling, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet]. NTNU Open. <http://hdl.handle.net/11250/265331>
- Overvåg, K. (2011). Second homes: Migration or circulation. *Norwegian Journal of Geography*, 65(3), 154–164. <https://doi.org/10.1080/00291951.2011.598237>
- Overvåg, K. & Arnesen, T. (2007). *Fritidsboliger og fritidseiendommer i omland til Oslo, Trondheim og Tromsø* (ØF-notat 4/2007). Østlandsforskning. <https://www.ostforsk.no/publikasjoner/fritidsboliger-og-fritidseiendommer-i-omland-til-oslo-trondheim-og-tromso/>
- Overvåg, K. & Skjeggedal, T. (2014). Fjellkommuner i Norge: Bygdesamfunn eller verneområder? *UTMARK – tidsskrift for utmarksforskning*, (1–2).
- Perlik, M. (2010). Leisure landscapes and urban agglomerations – disparities in the Alps. I A. Borsdorf, G. Grabherr, K. Heinrich & J. Stötter (Red.), *Challenges for mountain regions tackling complexity* (s. 112–119). Böhlau Verlag.

- Quinn, B. (2004). Dwelling through multiple places: A case study of second home ownership in Ireland. I C. M. Hall & D. K. Müller (Red.), *Tourism, mobility and second homes* (Kap. 8). De Gruyter. <https://doi.org/10.21832/9781873150825-010>
- Ringholm, T. & Arnesen, T. (2014, 10.–15. april). *The democratic balance of new development initiatives in Norwegian mountain regions* [Paperpresentasjon]. Sustainable Governance of Rural Areas: Changes, Challenges and Conflicts, Salamanca.
- Rye, J. F. (2006). Leaving the countryside: An analysis of rural-to-urban migration and long-term capital accumulation. *Acta Sociologica*, 49(1), 47–65. <https://doi.org/10.1177/0001699306061899>
- Schmied, D. (2005). *Winning and losing: The changing geography of Europe's rural areas*. Ashgate Publishing.
- Sigona, N. (2015). Campzenship: Reimagining the camp as a social and political space. *Citizenship Studies*, 19(1), 1–15. <https://doi.org/10.1080/13621025.2014.937643>
- Skjeggedal, T. & Overvåg, K. (Red.). (2015). *Fjellbygd eller feriefjell?* Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke.
- Skjeggedal, T., Overvåg, K., Arnesen, T. & Ericsson, B. (2009). Hytteliv i endring. *Plan*, 41(6), 42–49. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3045-2009-06-11>
- Skjeggedal, T., Overvåg, K., Arnesen, T. & Ericsson, B. (2015). Hytteliv i endring – fra fritidsbolig til flerhushjem. I T. Skjeggedal & K. Overvåg (Red.), *Fjellbygd eller feriefjell?* (s. 55–78). Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke.
- Skjeggedal, T., Arnesen, T. & Overvåg, K. (2021). Hyttelivets rekreative sirkulasjon – umulig å planlegge? *Plan*, 53(2), 10–17. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3045-2021-02-03>
- Statistisk sentralbyrå. (2017, 1. desember). *Flest nye hytter i store fritidsbyggområder*. <https://www.ssb.no/natur-og-miljo/artikler-og-publikasjoner/flest-nye-hytter-i-store-fritidsbyggomrader>
- Statistisk sentralbyrå. (2020). 12511: *Fritidsbygg, etter høyde over havet, innenfor og utenfor tettbygd fritidsbyggområde, og størrelse på område (K) 2016–2019*. PX-Web SSB. <https://www.ssb.no/statbank/table/12511/>
- Statistisk sentralbyrå. (2021). 08936: *Vernet areal, etter statistikkvariabel, region, verneformål og år* [Statistikkbanken]. <https://www.ssb.no/statbank/table/08936/tableViewLayout2/>
- Strauss, A. & Corbin, J. M. (1997). *Grounded theory in practice*. Sage.
- Sømme, A., Langdalen, E., Einevoll, O., Aase, A., Thormodsæter, A., Ovsfedal, S., Skage, O. R. & Sundt, H. A. (1965). *Fjellbygd og feriefjell*. J. W. Cappelen.